

Hoofdstuk 5

Verschillende overwegingen bij verschillende soorten relaties

5.1. Onderzoeksvraag en aanpak

Nu de hypothesen over de investeringsoverwegingen in algemene zin zijn getoetst, volgt een verdere nuancering waarbij aandacht geschonken wordt aan verschillen tussen bepaalde soorten relaties. Het achterliggend idee hierbij is dat mensen niet steeds dezelfde overwegingen hanteren bij de keuze om in een relatie te blijven investeren, maar dat dit wisselt afhankelijk van het soort relatie. Aan het eind van dit hoofdstuk moet een antwoord gegeven kunnen worden op de vraag die als tweede deel van de probleemstelling werd geformuleerd:

Is het belang dat aan de verschillende investeringsoverwegingen gehecht wordt afhankelijk van het soort steun dat binnen de relatie wordt uitgewisseld?

Het gaat dus om een verdieping van de eerder getoetste verklaring door toevoeging van extra informatie. Er zijn twee manieren om na te gaan wat de invloed is van het soort steun dat binnen een relatie wordt uitgewisseld.

Nagegaan kan worden of er een direct verband bestaat tussen het soort steun en de mate waarin in het contact wordt geïnvesteerd. In dat geval is in een bepaalde soort relatie, bij overogens gelijke investeringsoverwegingen, de frequentie van het contact hoger dan in andere. Als voorbeeld: iemand heeft een aantal vrienden die hij in een zelfde periode heeft leren kennen en die op dezelfde afstand van hem wonen. De vrienden die hij vooral voor de gezelligheid opzoekt, spreekt hij echter gemiddeld minder vaak dan de vrienden waarmee hij vooral een emotionele band heeft. In dit voorbeeld kan de frequentie van het contact voor een deel voorspeld worden wanneer bekend is wat voor soort relatie men met elkaar heeft. Onafhankelijk van de andere overwegingen draagt het feit dat er emotionele steun wordt uitgewisseld bij aan een frequenter contact.

In de probleemstelling is het echter zo geformuleerd dat er gevraagd wordt naar een interactie-effect. Getoetst moet worden of bepaalde investeringsoverwegingen binnen bepaalde soorten relaties meer invloed hebben op de investeringen dan binnen andere soorten relaties. Bijvoorbeeld, bij vrienden met wie je persoonlijke dingen bespreekt maakt het weinig uit of zij ver weg wonen of niet. Bij vrienden die je voor de gezelligheid opzoekt maakt dit wel uit: degene die het dichtst bij

Verschillende overwegingen bij verschillende relaties

woont, spreek je het meest. Anders gezegd: er is een sterker verband tussen de reistijd en de contactfrequentie binnen gezelschapsrelaties dan binnen emotionele relaties. Bij het opstellen van de hypothesen worden dergelijke interactie-effecten ook op deze manier geëxpliciteerd door de formulering dat een bepaalde

investeringsoverweging bij bepaalde soorten relaties een grotere invloed heeft op de keuze om in het contact te investeren dan bij andere soorten relaties.

In dit hoofdstuk worden de resultaten gepresenteerd van de analyses met de verschillende interactie-effecten. Startpunt is het model met alle algemene investeringsoverwegingen. Daarna wordt gekeken of de verschillende soorten steun een directe invloed hebben op de frequentie van contact. Dit om het betoog helder te houden en omdat bij toetsing van de interactie-effecten ook altijd gecontroleerd moet worden voor zogenaamde hoofdeffecten. Het gaat hierbij om drie hoofd-effecten: voor elke soort relatie (emotioneel, instrumenteel en gezelschapsrelatie) wordt geschat wat de invloed is op de frequentie van het contact en de veranderingen die daarin optreden op de langere termijn. Dit gebeurt met drie zogenaamde dummy-variabelen. Een dergelijke variabele heeft de waarde 1 wanneer deze vorm van steun (ook) in de relatie wordt uitgewisseld en de waarde 0 wanneer dit niet het geval is. Omdat er meerdere vormen van steun kunnen worden uitgewisseld, sluiten de drie categorieën elkaar niet uit en kan er dus ook geen sprake zijn van een referentiegroep. De interactietermen hebben de waarde 0 wanneer er geen sprake is van een bepaald soort steunrelatie en nemen in alle andere gevallen de waarde van de investeringsoverweging aan. In tweede instantie worden de interactietermen aan de analyses toegevoegd en volgt de daadwerkelijke toetsing van de hypothesen.

Net als in het vorige hoofdstuk lopen de cross-sectionele-analyse en een longitudinale-analyse steeds parallel. Steeds zijn het multivariate-analyses: alleen bij de interactie-effecten wordt om praktische redenen elke hypothese apart getoetst. Het bleek niet mogelijk om, gegeven de omvang van het databestand en het grote aantal variabelen, alle interactietermen tegelijkertijd op te nemen. Bij de beschrijving van de resultaten worden eerst de belangrijkste bevindingen in hoofdlijnen samengevat. Daarna volgt een gedetailleerde presentatie en toelichting.

5.2. De directe invloed van de verschillende soorten steun

In tabel 5.1. zijn enigszins verkort de resultaten van de analyse met het nieuwe model weergegeven. Om de tabel overzichtelijk te houden zijn de parameters voor de vaste effecten en voor de random-effecten die al in de vorige paragraaf zijn besproken weggelaten. Dit is het model uit het vorige hoofdstuk waaraan de informatie over het soort steun dat binnen een relatie wordt uitgewisseld is toegevoegd. Zoals in hoofdstuk drie is aangegeven kunnen binnen één relatie meerdere vormen van steun

worden uitgewisseld. Een bepaalde relatie kan dus zowel een emotionele als een gezelschapsrelatie zijn of elke andere mogelijke combinatie. Bij de beschrijving van de resultaten zal om wille van de leesbaarheid soms gesproken worden over emotionele, instrumentele en gezelschapsrelaties alsof het om drie verschillende, elkaar uitsluitende groepen relaties gaat. Gedoeld wordt echter steeds op de verschillen tussen relaties waar wel en relaties waar geen emotionele steun wordt verleend of ontvangen.

Tabel 5.1 Beperkt overzicht model 3 van de multiniveau-analyse op de verschillen in frequentie van contact en de veranderingen daarin op de lange termijn: de verschillende soorten steun. ^a

	T1, cross-sectioneel	T3-T1, longitudinaal
vaste effecten ^b :		
kenmerken relatie		
algemeen gemiddelde	5.66	-4.35
soort steun		
instrumentele steun	.69 (.05)*	-.14 (.07)*
emotionele steun	.69 (.05)*	-.11 (.08)
gezelschapssteun	.25 (.08)*	.30 (.13)*
random-deel:		
op relatieniveau s^2	1.27	3.00
intercept t^2	.25	.33
regressiecoëfficiënt ^c		
soort steun		
instrumenteel	.20/-.06	niet sign.
emotioneel	.19/-.04	.31/-.19
gezelschapssteun	.79/.08	1.15/-.15
toetsing t.o.v. Model 2 :		
deviantie	16039	14078
verschil deviantie	674	78
verschil df	10	8
onverklaarde variantie :		
variantie tussen relaties $s^2 + t^2$	1.52	3.33
daling t.o.v. model 0	51%	39%
variantie tussen geïnterviewden $s^2/n + t^2$.32	.51
daling t.o.v. model 0	38%	39%

- Alleen de relevante parameters zijn in de tabel weergegeven.
- Alle investeringsoverwegingen zijn ook in de analyse opgenomen. Om de tabel overzichtelijk te houden zijn de parameters echter niet vermeld.
- Naast de random-effecten voor de verschillende soorten steun zijn ook de random-effecten die in bij de eerste analyses van model 2 (het model zonder steun; tabel 4.3) significant bleken opgenomen. Om de tabel overzichtelijk te houden zijn de parameters echter niet vermeld.

Allereerst geven we de conclusie van deze toetsing. Er is geen duidelijke hypothese geformuleerd over de mate waarin de soort steun invloed heeft op de keuze om in die relatie te (blijven) investeren. In de analyse wordt echter duidelijk dat het soort steun wel degelijk een directe invloed heeft op de contactfrequentie en de veranderingen die daar, na enige tijd, optreden. Elke soort steun heeft op zichzelf een positieve invloed op de frequentie van contact. Over een langere periode bekeken treden verschillen op. Met name de gezelschapsrelaties nemen het minst in frequentie af. Wanneer men dus gewend is samen dingen te doen of elkaar geregeld op te zoeken, dan fungeert dit als een buffer tegen een mogelijk verwateren van het contact. Binnen instrumentele relaties neemt de frequentie van contact sterker af dan binnen relaties waarin geen instrumentele steun wordt verleend. Emotionele steun heeft geen duidelijke positieve of negatieve invloed op de mate waarin het contact over een langere periode in de tijd wordt onderhouden. Samengevat voor elk van de drie soorten relaties. Instrumentele steun leidt tot hoog frequente maar weinig stabiele contacten; het feit dat mensen elkaar ook voor gezelligheid opzoeken kan een stabiliserend effect hebben op de relatie; binnen emotionele relaties zoekt men elkaar wel redelijk frequent op, maar deze relaties zijn niet stabiel dan andersoortige relaties.

De conclusies uitgebreider toegelicht

Toevoeging van de drie dummy's voor het soort relatie kost binnen de cross-sectionele-analyse tien vrijheidsgraden (drie voor de drie nieuwe vaste effecten en driemaal twee voor de drie significante random-effecten). De deviantie daalt daarbij met 674 chikwadratpunten. De toevoeging leidt dus tot een significant betere fit van het model. Alle variabelen tezamen, de zes investeringsoverwegingen en de drie dummy's voor de drie verschillende soorten steun verklaren 51% van de variantie in de contactfrequentie tussen relaties en 38% van de variantie in gemiddelde contactfrequentie tussen geïnterviewden. In vergelijking met het hiervoor geschatte model waarbij we alleen de investeringsoverwegingen hadden opgenomen zijn de soorten steun verantwoordelijk voor respectievelijk 11% en 9% van de verklaarde varianties. Voor de longitudinale-analyse gaat het om een verlies van acht vrijheidsgraden en een daling van de deviantie van 74. Ook dit wijst op een significant betere fit van het model. De onverklaarde variantie voor de mate waarin binnen relaties het contact afneemt is met 38% gedaald ten opzichte van het basismodel, zowel voor de variantie tussen relaties als voor de variantie in de gemiddelde verandering tussen de geïnterviewden. De stijging in de verklaarde variantie ten opzichte van het model zonder de

steunvariabelen is in dit laatste geval niet zo spectaculair, respectievelijk 4% en 0%.

In de cross-sectionele-analyse worden significante vaste effecten voor alle drie de soorten steun gevonden. Elke vorm van steun die binnen de relatie wordt uitgewisseld draagt bij aan een verhoging van de contactfrequentie. Dit

is het sterkst voor instrumentele en emotionele steun, maar ook het feit dat men binnen de relatie elkaar voor de gezelligheid opzoekt heeft een positieve invloed. Om te illustreren hoe groot deze verschillen zijn, een voorbeeld. Het referentiepunt is een gezelschapsrelatie waarbinnen men elkaar ongeveer één keer per maand ziet. Binnen een relatie die op alle andere kenmerken hiermee overeenkomt maar waar vooral emotionele of instrumentele steun wordt uitgewisseld, zal de contactfrequentie drie categorieën hoger liggen, dat wil zeggen op ongeveer twee tot driemaal per week. Wanneer in deze relatie zowel gezelschaps- als emotionele steun worden uitgewisseld, dan is de kans groot dat er zelfs sprake is van dagelijks contact. Omdat voor alle drie de vormen van steun geldt dat er ook sprake is van een random-effect dient er echter wel rekening mee gehouden te worden dat niet voor iedereen een bepaalde vorm van steun leidt tot een hogere frequentie van contact. Vooral voor gezelschapssteun is het random-effect groot, dat wil zeggen dat voor sommige mensen het gezelligheidsaspect er niet of nauwelijks toe bijdraagt dat men elkaar ook vaker opzoekt.

In de longitudinale-analyse worden een significant vast-negatief effect voor instrumentele steun en een vast-positief effect voor gezelschapssteun gevonden. Er zijn significante random-effecten voor emotionele en gezelschapssteun. Dit betekent dat in het algemeen op de lange termijn instrumentele relaties relatief sterker in frequentie afnemen dan de relaties waarin geen instrumentele steun wordt uitgewisseld. Dat instrumentele relaties minder goed worden onderhouden geldt voor iedereen; er is geen aanwijzing dat er wat dit betreft grote verschillen zijn tussen mensen. Het positieve effect voor gezelschapssteun duidt er op dat wanneer het gezelligheidsaspect deel uit maakt van de relatie, dit bijdraagt aan de stabiliteit. Deze relaties nemen over het algemeen minder in frequentie af. Overigens zijn er wat dit betreft wel weer grote verschillen tussen mensen, zulke grote verschillen zelfs dat verondersteld mag worden dat voor sommigen het effect niet positief maar negatief is. Voor emotionele steun ligt dit weer anders. In het algemeen geldt dat het van weinig of geen belang is of men met iemand over persoonlijke zaken spreekt of niet. Voor sommige geïnterviewden echter heeft emotionele steun een positieve invloed op de stabiliteit.

Bij deze laatste analyse moet echter wel bedacht worden dat er nauwelijks sprake is van een stijging in de verklaarde variantie ten

opzichte van het model met alle investeringsoverwegingen, maar zonder de steunvariabelen. Blijkbaar wordt door de verschillende investeringsoverwegingen al zoveel variantie verklaard dat de informatie over de soorten steun, hoewel inhoudelijk interessant, daar weinig aan toevoegt. Daarnaast maken de verschillende randomeffecten de resultaten slecht interpreteerbaar.

5.3. De interactie tussen het soort steun en de investeringsoverwegingen

5.3.1. De baten en kosten van het contact

In het vorige hoofdstuk werd bevestiging gevonden voor het idee dat naarmate de baten van een contact hoger zijn, mensen meer in een relatie investeren en dat wanneer de baten van het contact afnemen, het contact ook minder frequent zal worden. Met de nu te toetsen hypothese wordt, zoals gezegd, een verdere nuancering aangebracht:

Overwegingen over de directe baten hebben meer invloed binnen emotionele relaties en gezelschapsrelaties dan binnen instrumentele relaties en relaties waarin informatie wordt uitgewisseld. Een afname in de directe baten van het contact leidt dan ook vooral binnen emotionele en gezelschapsrelaties tot een daling in de investeringen (onderdeel hypothese 3).

De resultaten van deze analyses zijn weergegeven in tabel 5.2. De conclusie moet zijn dat deze resultaten de eerste genuanceerde hypothese niet ondersteunen. Toevoeging van de interactie-effecten leidt, noch in de cross-sectionele-analyse, noch in de longitudinale-analyse tot een beter passend model. Uit de analyses blijkt dus niet dat bij emotionele en gezelschapsrelaties de waardering voor het contact van groter belang is dan bij instrumentele relaties.

Verschillende overwegingen bij verschillende relaties

Tabel 5.2 Beperkt overzicht model 4 van de multiniveau-analyse op de verschillen in de frequentie van contact en de veranderingen daarin op de lange termijn: de directe baten van het contact.^a

	T1, cross-sectioneel	T3-T1, longitudinaal
vaste effecten ^b :		
kenmerken relatie		
algemeen gemiddelde	5.33	-4.92
soort steun		
instrumentele steun	.88 (.21)*	-.14 (.07)*
emotionele steun	.83 (.21)*	-.14 (.08)
gezelschapssteun	.47 (.23)*	.29 (.13)*
baten	.34 (.61)	.07 (.11)
interactietermen		
baten * instrumentele steun	-.04 (.05)	.03 (.07)
baten * emotionele steun	-.03 (.05)	-.06 (.07)
baten * gezelschapssteun	-.05 (.05)	-.17 (.10)
random-deel ^c :		
op relatieniveau s^2	1.27	3.00
intercept t^2	.25	.32
toetsing t.o.v. Model 3 :		
deviantie	16037	14076
verschil deviantie	2	2
verschil df	3	3
onverklaarde variantie :		
variantie tussen relaties $s^2 + t^2$	1.52	3.32
daling t.o.v. model 0	52%	38%
variantie tussen geïnterviewden $s^2/n + t^2$.32	.51
daling t.o.v. model 0	38%	38%

a. om de tabel overzichtelijk te houden zijn alleen de relevante parameters vermeld.

b. alle investeringsoverwegingen zijn in de analyse opgenomen.

c. alle random-effecten die bij de analyses van model 3 significant bleken, zijn opgenomen.

De conclusie uitgebreider toegelicht

Door toevoeging van de drie interactie-termen gaan drie vrijheidsgraden verloren. Het feit dat de deviantie daarop met twee punten daalt, zoals zowel in de cross-sectionele als in de longitudinale-analyse het geval is, wijst niet op een significante verbetering van de schattingen. Dit is ook te zien aan de geringe daling in de onverklaarde variantie ten opzichte van het model zonder de interactie-termen (nul en één procent). Geen van de interactie-effecten draagt significant bij aan de verklaring van de verschillen in de frequentie van contact en/of de veranderingen die daarin optreden.

Tabel 5.3. Beperkt overzicht model 5 van de multiniveau-analyse voor de verschillen in de frequentie van contact en de veranderingen daarin op de lange termijn: de kosten van het contact.^a

	T1, cross-sectioneel	T3-T1, longitudinaal
vaste effecten :		
kenmerken relatie		
algemeen gemiddelde	5.11	-5.08
soort steun		
instrumentele steun	.97 (.08)*	-.13 (.07)
emotionele steun	.60 (.09)*	-.13 (.08)
gezelschapssteun	.60 (.10)*	.29 (.13)*
kosten	-.39 (.03)*	-.33 (.09)*
interactietermen		
kosten * instrumentele steun	-.12 (.02)*	.05 (.06)
kosten * emotionele steun	.03 (.02)	-.04 (.06)
kosten * gezelschapssteun	-.13 (.02)*	.04 (.08)
random-deel:		
op relatieniveau s^2	1.25	3.00
intercept t^2	.25	.32
toetsing t.o.v. Model 3 :		
deviantie	15972	14077
verschil deviantie	67	1
verschil df	3	3
onverklaarde variantie :		
variantie tussen relaties $s^2 + t^2$	1.50	3.32
daling t.o.v. model 0	52%	38%
variantie tussen geïnterviewden	.32	.51
$s^2/n + t^2$	38%	38%
daling t.o.v. model 0		

a. Zie noten bij tabel 5.2.

Bij de volgende te toetsen hypothese gaat het om de kosten voor het onderhouden van het contact. Deze luidt:

Overwegingen over de kosten hebben meer invloed binnen instrumentele en gezelschapsrelaties dan binnen emotionele of relaties waarin informatie wordt uitgewisseld. Een verhoging van de kosten leidt dan ook vooral binnen instrumentele en gezelschapsrelaties tot een afname in de investeringen (onderdeel hypothese 3).

Hierbij gaat het om de kosten voor het onderhouden van het contact. Uit de analyses in het vorige hoofdstuk bleek dat naarmate mensen verder uit elkaar wonen de frequentie van het contact lager is en dat een verandering van de afstand leidt tot een evenredige toe- of afname van

het contact. Uit de hier gepresenteerde analyses blijkt dat ook de theoretisch verwachte verschillen tussen de soorten relaties optreden, in ieder geval waar het de contactfrequentie op een bepaald moment betreft (tabel 5.3.). De invloed van de afstand blijkt zich binnen instrumentele en gezelschapsrelaties sterker te manifesteren dan binnen emotionele relaties. Wat betreft de veranderingen op de langere termijn is er echter geen duidelijke aanwijzing voor een dergelijk interactie-effect. In dit geval heeft een verandering in de kosten van het onderhouden van het contact evenveel invloed op alle relaties.

De conclusie uitgebreider toegelicht

Toevoeging van de interactievariabelen leidt in de analyse op de cross-sectionele gegevens tot een significante verbetering. Deze verbetering is, uitgedrukt in de daling van de onverklaarde variantie, echter weer niet erg groot: het gaat om ongeveer één procent. In termen van verklaarde variantie heeft toevoeging van de interactie-effecten dus weinig opgeleverd, inhoudelijk zijn de resultaten echter wel interessant en geheel conform onze verwachtingen. De interactietermen voor de instrumentele relaties en de gezelschapsrelaties hebben een significante, negatieve waarde, terwijl de parameter voor het interactie-effect voor emotionele relaties niet significant is. Tezamen met het, significante, negatieve hoofdeffect voor de kosten van het contact moet dit als volgt worden geïnterpreteerd. Voor alle relaties geldt dat, onafhankelijk van welke steun er wordt uitgewisseld, wanneer de kosten hoger zijn, de frequentie van contact lager is. Voor de instrumentele en gezelschapsrelaties komt daar nog eens een extra negatief effect bij: binnen deze relatie heeft een grotere afstand nog grotere gevolgen voor het contact. Het feit dat er binnen een relatie (ook) emotionele steun wordt uitgewisseld heeft geen extra gevolgen.

Voor de longitudinale-analyse geldt dat toevoeging van de interactie-effecten leidt tot een daling van de deviantie van twee chikwadratenpunten. Bij een verlies van drie vrijheidsgraden is dit geen significante verbetering. De onverklaarde variantie daalt niet en geen van de interactie-effecten heeft een significante waarde.

5.3.2. De investeringen

In onze verklaring staat het idee centraal dat niet alleen directe kosten en directe baten, maar ook eerdere investeringen een rol spelen bij een beslissing om een contact aan te houden. In het vorige hoofdstuk werd

hiervoor enige ondersteuning gevonden. De hypothese die nu getoetst wordt luidt:

Overwegingen over de investeringen uit het verleden hebben meer invloed binnen emotionele en instrumentele relaties dan binnen gezelschapsrelaties en relaties waarin informatie wordt uitgewisseld. Bij gelijke omvang van de investeringen in het verleden zijn emotionele en instrumentele relaties het meest stabiel (onderdeel hypothese 3).

Na toetsing is de conclusie dat deze hypothese gedeeltelijk juist is. Binnen emotionele relaties hebben investeringen, in de zin dat men elkaar al lang kent en/of dat men veel voor de ander gedaan heeft, een positief effect op de frequentie van het contact op een bepaald moment (tabel 5.4.). Voor de gezelschapsrelaties geldt dat in veel mindere mate. Waar het de instrumentele relaties betreft is de eerste hypothese echter onjuist. Hoe lang men elkaar al kent en of de betrokkene veel voor de ander gedaan heeft is binnen deze relaties niet van meer belang dan in andere relaties. Anders dan verwacht spreekt men elkaar binnen zowel instrumentele relaties zowel als binnen gezelschapsrelaties, vaker naarmate de ander hiertoe vaker het initiatief neemt en naarmate de ander meer voor de geïnterviewde doet zonder daar iets voor terug te krijgen (Tabel 5.5., het interactie-effect met wederkerigheid is negatief). Wat de afname in de frequentie van contact betreft¹ valt op dat niet de instrumentele en emotionele relaties relatief erg stabiel zijn, maar juist de gezelschapsrelaties. Wanneer relaties worden vergeleken die allemaal ongeveer dezelfde duur hebben dan blijken de gezelschapsrelaties, over een langere periode in de tijd, relatief minder snel te verwateren. Dit is dus precies tegengesteld aan onze verwachting.

De conclusie uitgebreider toegelicht

De resultaten worden in tabel 5.4. en 5.5. gepresenteerd. Als eerste is het effect voor de investeringen in de vorm van de tijd die samen is doorgebracht getoetst. Onze veronderstelling, dat naarmate mensen elkaar langer kennen zij elkaar vaker spreken, moest op basis van de toetsing in het vorige hoofdstuk gedeeltelijk verworpen worden. Wanneer geen onderscheid gemaakt wordt tussen verschillende soorten relaties dan blijkt de duur van een relatie juist een negatieve invloed te hebben op de frequentie van het contact.

¹ De vraag of bij gelijke omvang van de investeringen de ene soort relaties stabiel is dan de ander is al in vorige paragraaf (tabel 5.2.) getoetst toen we de hoofdeffecten voor het soort steun gecontroleerd voor de omvang van de investeringen weergaven. Door analyse van de interactie-effecten toetsen we eigenlijk of de invloed van de investeringen bij bepaalde soorten relaties groter is dan dan bij andere relaties.

Verschillende overwegingen bij verschillende relaties

Bij toevoeging van de drie interactievariabelen aan het model wordt duidelijk dat er wel degelijk een positief verband is tussen de duur van de relatie en de frequentie van contact. Dit is wel beperkt tot de relaties waarin emotionele steun wordt uitgewisseld. Het theoretisch veronderstelde verschil tussen instrumentele en gezelschapsrelaties wordt in de cross-sectionele-analyse niet teruggevonden. Kijken we naar de afname van de frequentie van het contact over een langere periode dan blijkt dat de hele hypothese verworpen dient te worden. Het verband tussen de duur van de relatie en de stabiliteit is juist binnen gezelschapsrelaties sterker dan bij de andere relaties. Overigens is het wat dit laatste betreft zo dat de toevoeging van dit interactie-effect aan het model weinig bijdraagt aan de verklaarde variantie. Het gaat dus weer eerder om een inhoudelijke nuancering dan om een hypothese met een grote verklaringskracht.

Tabel 5.4 Beperkt overzicht model 6 van de multiniveau-analyse voor de verschillen in frequentie van contact en de veranderingen daarin op de lange termijn: de investeringen in het verleden.^a

	T1, cross-sectioneel	T3-T1, longitudinaal
vaste effecten :		
kenmerken relatie		
algemeen gemiddelde	5.98	-5.04
soort steun		
instrumentele steun	.68 (.16)*	-.15 (.07)*
emotionele steun	.03 (.16)	-.13 (.08)
gezelschapssteun	.23 (.19)	.26 (.13)*
duur	-.39 (.04)*	.41 (.05)*
interactietermen		
duur * instrumentele steun	-.01 (.03)	.00 (.00)
duur * emotionele steun	.14 (.03)*	-.00 (.00)
duur * gezelschapssteun	.00 (.03)	.02 (.01)*
random-deel:		
op relatieniveau $s^2 + t^2$	1.27	2.99
intercept t^2	.25	.33
toetsing t.o.v. Model 3 :		
deviantie	16021	14073
verschil deviantie	18	5
verschil df	3	3
onverklaarde variantie :		
variantie tussen relaties $s^2 + t^2$	1.52	3.32
daling t.o.v. model 0	52%	38%
variantie tussen geïnterviewden $s^2/n + t^2$.32	.51
daling t.o.v. model 0	38%	38%

a. Zie noten bij tabel 5.2.

De invloed van de investeringen is ook getoetst aan de hand van de wederkerige uitwisseling van steun. Bij de toetsing van het model met alleen de hoofdeffecten werd duidelijk dat de frequentie het hoogst is in de wederkerige relaties. Relaties waarin de geïnterviewde onevenredig veel investeerde nemen na een tijdje veelal sterker in frequentie af dan relaties waarin door beiden evenveel is geïnvesteerd. Uit tabel 5.5 wordt duidelijk dat, wanneer het de veranderingen op de lange termijn betreft, deze hoofdeffecten voor alle relaties hetzelfde zijn. Bij de verklaring voor de verschillen in

Tabel 5.5 Beperkt overzicht model 7 van de multiniveau-analyse op de verschillen in de frequentie van contact en de veranderingen daarin op de lange termijn: de wederkerigheid van uitgewisselde steun. ^a

	T1, cross-sectioneel	T3-T1, longitudinaal
vaste effecten :		
kenmerken relatie		
algemeen gemiddelde	5.62	-5.10
soort steun		
instrumentele steun	.81 (.12)*	-.13 (.07)*
emotionele steun	.70 (.05)*	-.14 (.08)
gezelschapssteun	.24 (.08)*	.30 (.12)*
wederkerigheid	-.04 (.06)	-.02 (.06)
interactietermen		
wederkerigheid * instrumentele steun	-.10 (.04)*	.03 (.04)
wederkerigheid * emotionele steun	.07 (.58)	.01 (.04)
wederkerigheid * gezelschapssteun	-.12 (.04)*	.06 (.04)
random-deel:		
op relatieniveau s^2	1.27	2.99
intercept t^2	.25	.33
toetsing t.o.v. Model 3 :		
deviantie	16019	14076
verschil deviantie	20	2
verschil df	3	3
onverklaarde variantie :		
variantie tussen relaties $s^2 + t^2$	1.52	3.00
daling t.o.v. model 0	52%	38%
variantie tussen geïnterviewden $s^2/n + t^2$.32	.51
daling t.o.v. model 0	38%	38%

a. Zie noten bij tabel 5.2.

contactfrequentie op een bepaald moment is het daarentegen wel zinnig om een onderscheid te maken tussen de drie soorten relaties. Toevoeging van de interactie-effecten leidt in het geval van de cross-sectionele analyses tot een duidelijke verbetering van de schattingen (verandering in de deviantie van twintig bij een verlies van drie vrijheidsgraden). Alleen het interactie-effect voor de emotionele relaties heeft geen significante waarde. Wanneer het de emotionele relaties betreft laten mensen zich niet beïnvloeden door het feit of de steun nu wederkerig is of niet. Bij instrumentele en gezelschapsrelaties doet dit er wel toe: de interactie-effecten voor instrumentele- en gezelschapssteun zijn beide significant, maar hebben een negatieve waarde. Dit wil zeggen dat, tegengesteld aan de hypothese, binnen instrumentele relaties het contact frequenter is naarmate de ander meer voor de geïnterviewde doet, zonder daar wat voor terug te krijgen. Er is dan sprake van een negatief saldo van investeringen waar het de geïnterviewde betreft. In het geval van de gezelschapsrelaties is dit ook zo. Het gaat dan echter niet zozeer om de onevenredig verkregen steun, maar vooral om eenzijdige bezoeken: de geïnterviewde wordt vaak door de ander opgezocht, maar gaat minder vaak bij de ander langs.

Binnen de longitudinale analyses treedt geen verbetering op bij toevoeging van de interactie-effecten, de deviantie daalt met twee punten bij een verlies van drie vrijheidsgraden. In dit geval is er dus geen ondersteuning voor het idee dat de wederkerigheid van de investeringen alleen in sommige gevallen leidt tot meer stabiliteit.

5.3.3. De toekomstige baten van het contact

Het idee dat mensen investeren in relaties met het oog op de toekomst werd in aantal verschillende hypothesen uitgewerkt. De hypothesen die direct betrekking hebben op de omvang investeringen zijn nu getoetst. De twee volgende hypothesen hebben betrekking op de waarde van deze investeringen op een later stadium ofwel de toekomstige baten van het contact.

In de eerste hypothese ligt de nadruk op de homogeniteit van de relatie: deze relaties zouden ook op langere termijn het meest waardevol zijn.

Overwegingen over de homogeniteit van de relatie hebben meer invloed binnen emotionele relaties en gezelschapsrelaties dan binnen instrumentele relaties en relaties waarin informatie wordt uitgewisseld. Wanneer een relatie minder homogeen wordt dan leidt dit vooral binnen emotionele en gezelschapsrelaties tot een afname in de investeringen (onderdeel hypothese 3).

Voor deze hypothese wordt echter geen eenduidige empirische ondersteuning gevonden (tabel 5.6.). Voor de gezelschaps- en emotionele relaties geldt dat de contactfrequentie onafhankelijk is van de mate waarin men op elkaar lijkt qua leeftijd, geslacht, leef- en werksituatie. Ook waar het de lange-termijnveranderingen betreft verschillen deze relaties niet van de instrumentele relaties. Het is niet zo dat een verandering in de homogeniteit van de relatie voor emotionele en gezelschapsrelaties grotere gevolgen heeft dan voor instrumentele relaties.

Bij deze conclusie past een kanttekening. Hoewel de toevoeging van de interactie-effecten niet bijdraagt aan de verbetering van het model en er dan ook geen daling in de onverklaarde variantie optreedt, blijkt in de cross-sectionele-analyse één van de interactie-effecten wel significant. Dit is het interactie-effect met instrumentele steun. Hoe minder homogeen deze relaties zijn, hoe frequenter het contact. Het verwachte verschil tussen emotionele en gezelschapsrelaties enerzijds en instrumentele relaties anderzijds treedt dus wel op, maar in een andere dan de voorspelde gedaante. In plaats van een voorkeur voor homogeniteit binnen emotionele en gezelschapsrelaties is er een indicatie dat men binnen instrumentele relaties een voorkeur heeft voor mensen met wie men juist weinig gelijkens vertoont.

Verschillende overwegingen bij verschillende relaties

Tabel 5.6 Beperkt overzicht model 8 van de multiniveau-analyse op de verschillen in frequentie van contact en de veranderingen daarin op de lange termijn: de homogeniteit van de relatie.^a

	T1, cross-sectioneel	T3-T1, longitudinaal
vaste effecten :		
kenmerken relatie		
algemeen gemiddelde	5.81	-5.08
soort steun		
instrumentele steun	.93 (.09)*	-.14 (.07)
emotionele steun	.77 (.09)*	-.13 (.08)
gezelschapsteun	.37 (.14)*	.29 (.13)*
homogeniteit	.07 (.05)	.21 (.20)
interactietermen		
homogeniteit * instrumentele steun	-.12 (.04)*	.04 (.14)
homogeniteit * emotionele steun	-.04 (.03)	.07 (.13)
homogeniteit * gezelschapssteun	-.05 (.06)	-.13 (.20)
random-deel :		
op relatieniveau s ²	1.28	3.00
intercept t ²	.25	.32
toetsing t.o.v. Model 3 :		
deviantie	16029	14078
verschil deviantie	10	0
verschil df	3	3
onverklaarde variantie :		
variantie tussen relaties s ² + t ²	1.52	3.32
daling t.o.v. model 0	52%	38%
variantie tussen geïnterviewden s ² /n + t ²	.32	.51
daling t.o.v. model 0	38%	38%

a. Zie noten bij tabel 5.2.

De tweede hypothesen over de toekomstige baten van de investeringen gaat over de keuze om juist die relaties te onderhouden waarmee toegang wordt verkregen tot belangrijke sociale hulpbronnen. Deze hypothese luidt:

Overwegingen met betrekking tot de sociale positie van de ander hebben alleen invloed binnen instrumentele relaties en relaties waarin informatie wordt uitgewisseld en geen invloed binnen emotionele en gezelschapsrelaties. Een relatief lage sociale positie van de ander leidt dan ook vooral binnen instrumentele relaties en relaties waarin informatie wordt uitgewisseld tot een afname in de investeringen (onderdeel hypothese 3).

Waar het om de invloed van sociale hulpbronnen op de investeringen op een bepaald moment gaat blijkt er een duidelijk onderscheid tussen de

soorten relaties (tabel 5.7. en 5.8.). Hoewel wel conform het basisidee, loopt dit onderscheid niet parallel met de hypothesen. Het lijkt er op dat mensen, wanneer het om instrumentele relaties gaat, vooral investeren in het contact met mensen met een relatief lagere opleiding en geen bezigheden buitenshuis.

Verschillende overwegingen bij verschillende relaties

Tabel 5.7 Beperkt overzicht model 9 van de multiniveau-analyse voor de verschillen in frequentie van contact en de veranderingen daarin op de lange termijn: het opleidingsniveau van de ander.^a

	T1, cross-sectioneel	T3-T1, longitudinaal
vaste effecten :		
kenmerken relatie		
algemeen gemiddelde	5.66	-5.52
soort steun		
instrumentele steun	.98 (.09)*	-.03 (.17)
emotionele steun	.73 (.09)*	-.08 (.17)
gezelschapsteun	.07 (.11)	.70 (.26)*
opleiding ander	-.05 (.02)*	-.12 (.05)*
interactietermen		
opleiding * instrumentele steun	-.07 (.02)*	.02 (.03)
opleiding * emotionele steun	-.01 (.02)	.01 (.03)
opleiding * gezelschapssteun	.04 (.02)*	.08 (.04)*
random-deel :		
op relatieniveau s^2	1.27	3.00
intercept t^2	.25	.32
toetsing t.o.v. Model 3 :		
deviantie	16015	14075
verschil deviantie	24	3
verschil df	3	3
onverklaarde variantie :		
variantie tussen relaties $s^2 + t^2$	1.52	3.32
daling t.o.v. model 0	52%	38%
variantie tussen geïnterviewden $s^2/n + t^2$.32	.51
daling t.o.v. model 0	38%	38%

a. Zie noten bij tabel 5.2.

Verwacht werd dat men juist een voorkeur zou hebben voor mensen die door een hogere opleiding juist over meer hulpbronnen zouden beschikken. Binnen emotionele steunrelaties is er ook een voorkeur voor mensen met een relatief lagere opleiding, maar dit verband is minder sterk dan binnen instrumentele relaties. Ook verwacht men in emotionele relaties veel van mensen die zelf geen bezigheden buitenshuis hebben. Voor gezelschapsrelaties ligt de situatie weer anders. De gezelschapsrelaties blijken zich van de andere relaties te onderscheiden. Er blijkt dat er geen sprake is van een voorkeur voor mensen met een lagere opleiding en dat zich zelfs een voorkeur voor mensen met een baan buitenshuis manifesteert.

Op ongeveer dezelfde manier kunnen ook de veranderingen in de frequentie van contact worden verklaard. In het algemeen verwatert het

contact sneller naarmate de ander een invloedrijkere positie heeft. Gaat het echter om een gezelschapsrelatie dan doet het er weinig toe of iemand een hoge opleiding of baan buitenhuis heeft geen of in sommige gevallen zelfs een positieve invloed.

De conclusies uitgebreider toegelicht

Toevoeging van de interactie-effecten voor het opleidingsniveau van de ander leidt tot een significant betere verklaring van de investeringen op een bepaald moment (tabel 5.7.). Naast een significant negatief hoofdeffect van de hoogte van de opleiding wordt een significant positief interactie-effect voor de gezelschapsrelaties gevonden. Beide effecten heffen elkaar, in het geval van gezelschapsrelaties, op. Dit wil zeggen dat het binnen deze gezelschapsrelaties er niet toe doet hoe hoog het opleidingsniveau van de ander is. Deze bevinding is geheel conform de hypothese.

De andere interactie-effecten zijn echter niet conform onze verwachting. In de instrumentele relaties is er sprake van een extra sterk negatief effect, dit naast het negatieve hoofdeffect: mensen geven voor deze relaties nog sterker de voorkeur aan mensen die over weinig sociale hulpbronnen beschikken, dan binnen de andere relaties. Voor de emotionele relaties is er alleen het hoofdeffect, het interactie-effect is niet significant.

Verschillende overwegingen bij verschillende relaties

Tabel 5.8 Beperkt overzicht model 10 van de multiniveau-analyse op de verschillen in frequentie van contact en de veranderingen daarin op de lange termijn: de werksituatie van de ander.^a

	T1, cross-sectioneel	T3-T1, longitudinaal
vaste effecten :		
kenmerken relatie		
algemeen gemiddelde	5.50	-5.06
soort steun		
instrumentele	.82 (.07)*	-.22 (.11)*
emotionele	.86 (.07)*	-.12 (.12)
gezelschapsteun	.27 (.11)*	.30 (.18)*
werk ander	.27 (.12)*	-.08 (.21)
interactietermen		
werk * instrumentele steun	-.22 (.08)*	.13 (.14)
werk * emotionele steun	-.28 (.08)*	.02 (.12)
werk * gezelschapssteun	.04 (.10)	.01 (.02)
random-deel :		
op relatieniveau s^2	1.28	3.00
intercept t^2	.25	.32
toetsing t.o.v. Model 3 :		
deviantie	16028	14078
verschil deviantie	11	0
verschil df	3	3
onverklaarde variantie :		
variantie tussen relaties $s^2 + t^2$	1.52	3.32
daling t.o.v. model 0	52%	38%
variantie tussen geïnterviewden $s^2/n + t^2$.32	.51
daling t.o.v. model 0	38%	38%

a. Zie noten bij tabel 5.2.

Het feit of iemand via werk buitenshuis over hulpbronnen kan beschikken is ook niet in alle soorten relaties van even groot belang (tabel 5.8). Het hoofdeffect is positief en daarnaast zijn er significante, negatieve interactie-effecten voor instrumentele relaties en bij emotionele steunrelaties. In het algemeen heeft men dus het meeste contact met mensen die bezigheden buitenshuis hebben. Gaat het echter om daadwerkelijke hulp, instrumenteel of emotioneel, dan verschuift het accent naar mensen die geen bezigheden buitenshuis hebben: met hen worden de meest frequente contacten onderhouden.

Toetsing van de veranderingshypothese was niet goed mogelijk omdat de gegevens over de veranderingen in de sociale positie van de ander niet beschikbaar zijn. Er is daarom gekeken naar de invloed van de sociale positie in absolute zin op de veranderingen in de contactfrequentie.

Toevoeging van de interactievariabelen leidt niet tot een verbetering van de schattingen. In principe lijkt het dus niet noodzakelijk om een onderscheid te maken tussen verschillende relaties wat dit betreft. Inhoudelijk is het daarentegen wel interessant dat er weer twee verbanden naast elkaar van invloed zijn, een significant positief hoofdeffect (naarmate de opleiding van de ander lager is, is het contact stabiel) en een negatief interactie-effect voor gezelschapsrelaties. Dit laatste houdt in dat binnen gezelschapsrelaties het interactie-effect het hoofdeffect weer goeddeels opheft: voor de stabiliteit van deze relaties maakt het dus niet uit hoe hoog het opleidingsniveau van de ander is.

5.3.4. De zekerheid van de toekomst

Naarmate een persoon zekerder is dat de relatie ook in de toekomst zal blijven voortbestaan, is men meer geneigd in deze relatie te investeren, zo werd in het vorige hoofdstuk gevonden. De nu te toetsen hypothese luidt:

Overwegingen over de zekerheid van de gezamenlijke toekomst hebben meer invloed binnen instrumentele relaties en relaties waarin informatie wordt uitgewisseld dan binnen emotionele en gezelschapsrelaties. Wanneer er minder zekerheid is over de gezamenlijke toekomst dan leidt dit vooral binnen instrumentele relaties en relaties waarin informatie wordt uitgewisseld tot een afname van de investeringen (onderdeel hypothese 3).

Hoewel er wel een direct verband bestaat tussen de zekerheid van de toekomst en de (veranderingen in de) frequentie van het contact, is er echter geen indicatie voor de geldigheid van beide verder nuancerende hypothesen (tabel 5.9 en tabel B3 in de appendices). Hierbij is gekeken naar de twee verschillende aspecten van de relatie die gezien kunnen worden als een maat voor de zekerheid van een gezamenlijke toekomst, namelijk het type relatie (is de relatie gebaseerd op verwantschap, is men goed bevriend of vloeit de relatie vooral voort uit het feit dat men dicht bij elkaar woont of bij elkaar werkt?) en de inbedding van de relatie binnen de rest van het netwerk (met hoeveel mensen heeft men allebei ook contact?). Maar geen van de verwachte

Verschillende overwegingen bij verschillende relaties

Tabel 5.9 Beperkt overzicht model 11 van de multiniveau-analyse op de verschillen in frequentie van contact en de veranderingen daarin op de lange termijn: de zekerheid van een gezamenlijke toekomst. ^a

	T1, cross-sectioneel	T3-T1, longitudinaal
vaste effecten :		
kenmerken relatie		
algemeen gemiddelde	6.53	-5.17
soort steun		
instrumentele steun	.85 (.11)*	-.19 (.18)
emotionele steun	.71 (.07)*	-.26 (.18)
gezelschapsteun	.23 (.01)*	.47 (.24)*
type relatie	.14 (.02)*	.54 (.09)*
interactietermen		
type * instrumentele steun	-.10 (.03)*	.02 (.06)
type * emotionele steun	.00 (.03)	.05 (.06)
type * gezelschapssteun	.00 (.05)	-.07 (.08)
random-deel :		
op relatieniveau s^2	1.25	3.00
intercept t^2	.25	.32
toetsing t.o.v. Model 3 :		
deviantie	15980	14077
verschil deviantie	59	1
verschil df	3	3
onverklaarde variantie :		
variantie tussen relaties $s^2 + t^2$	1.50	3.32
daling t.o.v. model 0	52%	38%
variantie tussen geïnterviewden $s^2/n + t^2$.32	.51
daling t.o.v. model 0	38%	38%

a. Zie noten bij tabel 5.2.

interactie-effecten treedt op. Noch bij de verklaring voor veranderingen in het investeringspatroon en noch bij de verklaring voor het investeringspatroon op een bepaald moment. Wat dit laatste betreft is er wel sprake van een onverwacht negatief interactie-effect. Waar verwacht werd dat juist binnen instrumentele relaties een grotere mate van zekerheid van de toekomst zou leiden tot een grote mate van investeringen, blijkt in werkelijkheid het tegendeel waar te zijn. Als het om praktische hulp gaat blijkt men juist meer te investeren in de relatie naarmate de gezamenlijke toekomst onzekerder is. Dit wil zeggen: er wordt relatief veel geïnvesteerd in instrumentele relaties met niet-familieleden en met mensen waarmee men niet verbonden is via gezamenlijke vrienden of kennissen. In vergelijking hiermee worden de contacten verwaarloosd wanneer de praktische hulp komt van mensen

van wie men redelijk zeker is dat er ook in de toekomst nog contact zal zijn, familieleden, goede vrienden, mensen met wie men een brede kennissenkring deelt.

De conclusies uitgebreider toegelicht

In tabel 5.9 staan de resultaten van de analyses met de interactietermen voor het type relatie. Toevoeging van de drie interactievariabelen leidt, binnen de cross-sectionele analyse, tot een significante verbetering van de schattingen (verschil in deviantie van 42 bij een verlies van 3 vrijheidsgraden; de onverklaarde variantie daalt echter slechts met één procent). Echter, de parameters van de interactie-effecten hebben niet de verwachte significante waarde. Het hoofdeffect is positief, maar in plaats van een extra positief interactie-effect voor instrumentele relaties is dit interactie-effect juist negatief. Dit wil zeggen dat voor alle relaties geldt dat de zekerheid van de toekomst leidt tot meer investeringen in dat contact, maar dat dit in mindere mate voor instrumentele relaties geldt dan voor de andersoortige relaties. Dit is dus precies tegenovergesteld aan de hypothese. Bij de longitudinale-analyse blijken geen van de interactie-effecten significant: toevoeging van deze effecten draagt niet bij aan een verbetering van het model.

In tabel B3 in de appendix zijn de resultaten weergegeven van de analyses met de interactie-effecten voor de inbedding van de relatie. Het resultaat is bijna conform de hiervoor vermelde analyses. Bij de cross-sectionele-verklaring daalt de deviantie met 22 punten bij een verlies van drie vrijheidsgraden, hetgeen betekent dat er sprake is van een significante verbetering van de fit van het model. Uit de parameters van de verschillende hoofd- en interactie-effecten blijkt dat mensen elkaar in het algemeen vaker opzoeken naarmate men meer gezamenlijke relaties heeft (en andersom natuurlijk). Er is een positief hoofdeffect tussen de inbedding en de mate van investeren ($B=.21$, $s.d.=.04$). De instrumentele relaties vormen hierop een uitzondering: hier is sprake van een negatief interactie-effect ($B=.09$, $s.d.=.02$) dat het hoofdeffect voor een deel teniet doet. Toevoeging van de interactietermen bij de longitudinale-analyses leidt niet tot een verbetering van het model, geen van de betreffende effecten is significant.

De sociale positie van de geïnterviewde zelf is ook als een indicatie gebruikt voor de zekerheid van de toekomst. De sociale positie van ego werd weer gemeten aan de hand van het al dan niet hebben van bezigheden buitenshuis en aan het opleidingsniveau. In eerste instantie werd geen eenduidige positieve samenhang gevonden tussen de frequentie van het contact en werk of opleiding buitenshuis van de

geïnterviewde. Ook toevoeging van de interactievariabelen aan het model biedt geen significante verbetering, noch voor de interactievariabelen tussen de vorm van steun en de werksituatie, noch voor de interactievariabelen met het opleidingsniveau van de geïnterviewde. Voor de longitudinale-analyse geldt hetzelfde: er zijn geen aanwijzingen voor interactie-effecten tussen het soort steun dat wordt uitgewisseld, de sociale positie van de geïnterviewde en de mate waarin de frequentie van het contact veranderde. Omdat in geen van de analyses de parameters significant waren zijn de resultaten hiervan niet in een tabel opgenomen.

5.3.5. De alternatieven

Het volgende element uit het investeringsmodel is de aanwezigheid van alternatieven. Verondersteld werd dat naarmate iemand meer alternatieven heeft, hij minder moeite doet om bestaande relaties te onderhouden waardoor de frequentie van dat contact lager zal liggen. In de analyses in het vorige hoofdstuk werd echter geen significant verband gevonden tussen de hoeveelheid alternatieven die iemand heeft en de frequentie en stabiliteit van de bestaande contacten. Wellicht is dit verband er wel wanneer ook hier een onderscheid te gemaakt wordt tussen de verschillende soorten relaties. De hypothese luidt:

Overwegingen over de beschikbaarheid van alternatieve relaties hebben meer invloed binnen gezelschapsrelaties en bij relaties waarin informatie wordt uitgewisseld dan binnen instrumentele en emotionele relaties. Een toename in het aantal beschikbare alternatieve relaties leidt dan ook vooral binnen gezelschapsrelaties en relaties waarin informatie wordt uitgewisseld tot een afname in de investeringen (onderdeel hypothese 3).

In de analyses met de interactietermen wordt voor geen van beide hypothesen empirische ondersteuning gevonden. Toevoeging van de interactie-effecten leidt noch bij de cross-sectionele-analyse noch bij de longitudinale-analyse tot een verbetering van het model. De resultaten hiervan zijn niet in een tabel opgenomen.

5.3.6. De handelingsruimte

In hoeverre mensen in staat zijn om hun relaties te onderhouden is, in laatste instantie, ook afhankelijk van iemands handelingsruimte. Beperkingen van de handelingsruimte leiden daarom tot een minder frequent contact en, op de langere termijn, tot het verwateren van het contact. Over specifieke verschillen tussen de drie soorten relaties is de volgende hypothese geformuleerd:

Overwegingen over de handelingsruimte hebben meer invloed binnen gezelschapsrelaties en instrumentele relaties dan binnen emotionele relaties en relaties waarin informatie wordt uitgewisseld. Een beperking van de handelingsruimte leidt dan ook vooral binnen gezelschapsrelaties en instrumentele relaties tot een afname van de investeringen (onderdeel hypothese 3).

In het vorige hoofdstuk werd slechts een zeer beperkte ondersteuning gevonden voor een mogelijk hoofdeffect: alleen een beperkte fysieke mobiliteit en een introverte persoonlijkheid bleken van invloed op verschillen in de contactfrequentie. Verschillen in sociale vaardigheden en in de hoeveelheid tijd of geld die iemand tot zijn beschikking heeft, bleken geen invloed te hebben. Tevens was er geen indicatie dat veranderingen in de handelingsruimte leiden tot veranderingen in het contact.

Opvallend is dat ook geen ondersteuning gevonden wordt voor de nader genuanceerde hypothesen. Dit geldt voor drie van de vier manieren om de beperkingen in de handelingsruimte in kaart te brengen: zowel waar het de tijd als waar het iemands financiële en/of fysieke mogelijkheden betreft. Iemands sociale vaardigheden hebben wel een verschillende invloed op de stabiliteit van het contact, maar dit verschil is tegengesteld aan hetgeen in de hypothese werd voorspeld. Hoe minder sociale vaardigheden iemand heeft, des te groter de kans dat instrumentele relaties behouden blijven op de lange termijn. Of zoals in de hypothese geformuleerd: een beperking in de handelingsruimte door een gebrek aan sociale vaardigheden leidt bij instrumentele relaties tot een minder (!) grote afname van het contact dan bij emotionele en gezelschapsrelaties.

De conclusies uitgebreider toegelicht

De resultaten van de analyses zijn alleen waar het de persoonlijke vaardigheden betreft in een tabel opgenomen (appendix C, tabellen C3 en C4). Toevoegingen van de interactievariabelen leidt alleen in het geval van de sociale vaardigheden tot een extra significant effect ter verklaring van de longitudinale veranderingen. Er treedt namelijk een negatief interactie-effect op voor de instrumentele steunrelaties. In alle andere gevallen is er geen sprake van een verbetering van de fit van het model, noch van significante interactie-effecten, zowel waar het de cross-sectionele-analyse als de longitudinale-analyse betreft.

5.4. Samenvatting en conclusie

In een poging tot verdere verdieping van het basisidee van de investeringsoverwegingen werd in dit hoofdstuk nagegaan of binnen verschillende soorten relaties bepaalde investeringsoverwegingen een

ander gewicht krijgen. Deze verdere nuancering bleek voor een deel een ander licht op de zaak te werpen. Niet alleen heeft het soort steun dat in een relatie wordt uitgewisseld een directe invloed op hoe vaak men elkaar spreekt, afhankelijk van het soort relatie zijn bepaalde overwegingen van meer of juist minder belang.

Wanneer alle verschillende analyses worden overzien dan mag de conclusie luiden dat bij de keuze om in instrumentele relaties te investeren slechts een klein aantal overwegingen van belang zijn. Als het om praktische hulp gaat, brengt men de meeste tijd door met mensen die dicht bij wonen en met mensen met wie men op het eerste gezicht, weinig overeenkomsten heeft. Anders dan verwacht wordt er veel energie gestoken in het onderhouden van relaties met mensen die relatief weinig hulpbronnen hebben vanuit opleiding of betaald werk. Tegengesteld aan de getoetste hypothese is de uitkomst dat de baten van het contact bij deze instrumentele relaties een grotere invloed hebben op hoe goed men de relatie onderhoudt dan bij andere, bijvoorbeeld de meer emotionele, relaties. Het is opvallend dat ook binnen deze nuttige relaties dit aspect een dergelijk grote rol speelt.

Binnen instrumentele relaties blijkt de directe wederkerigheid in het contact niet noodzakelijk. Juist degenen bij wie men in het krijt staat, ziet men vaker. Hierbij moet bedacht worden dat juist in deze relaties de uitgestelde ruil een belangrijke plaats kan innemen. Veelal is het zo dat op de momenten waarop de één hulp nodig heeft, de ander niet direct behoefte zal hebben aan een tegendienst. Opvallend is dat bij een grote mate van zekerheid over de toekomst, in instrumentele relaties weinig meer wordt geïnvesteerd. Als er sprake is van onzekerheid over deze gezamenlijke toekomst, zoals bij burens of kennissen, nemen de investeringen wel toe. Blijkbaar wordt gehandeld vanuit een soort substitutie-idee: wanneer de gezamenlijk toekomst niet zeker is dan moet deze verzekerd worden met behulp van investeringen.

Instrumentele relaties zijn in het algemeen relatief vatbaarder voor veranderingen dan de andere soorten relaties: in de loop van de tijd neemt de frequentie van contact sterker af dan in andere relaties. De factoren die tot een verandering in het contact leiden, wijken echter weinig tot niet af van de factoren die binnen andersoortige relaties tot een afname in het contact leiden.

Bij de keuze om in de emotionele relaties te investeren zijn de investeringen uit het verleden van grote invloed: hoe lang kent men elkaar en hoe wederkerig is de relatie. Het belang van de investeringen in de vorm van samen doorgebrachte tijd was voorspeld. Niet voorspeld was dat de wederkerigheid binnen het contact in dit soort relaties van meer

belang zou zijn dan in andersoortige relaties. In het laatste geval wordt het contact niet verstoord wanneer de één veel voor de ander gedaan heeft, zonder daar iets voor terug te krijgen. Het contact wordt in een dergelijke situatie soms zelfs intensiever. Binnen emotionele relaties is men minder tolerant: een gebrek aan wederkerigheid in het contact leidt er toe dat men elkaar minder vaak spreekt.

Er was ook niet voorspeld dat de frequentie van het contact in deze relaties afhankelijk zou zijn een zekere gezamenlijke toekomst. Verwacht was dat mensen het liefst vertrouwelijke gesprekken voeren met mensen die zij al lang kennen en dat daarbij geen acht zou worden geslagen op de mogelijkheid dat men elkaar in de toekomst mogelijk uit het oog zou kunnen verliezen. Dit blijkt dus niet het geval. Wellicht omdat het voeren van vertrouwelijke gesprekken zelf gezien wordt als een vorm van investeren. Rusbult (1988) wijst er op dat wanneer iemand een ander iets persoonlijk vertelt dit de relatie verder ontwikkelt. Rusbult ziet openheid als een vorm van kosten die later ook weer iets opbrengt: die persoon hoeft bij een volgend gesprek minder uit te leggen. In dit geval heeft het dus weinig zin om kosten te maken wanneer er geen zekerheid is dat de relatie blijft bestaan.

Net als bij instrumentele relaties speelt de sociale positie van de ander een heel andere rol in de overweging om in een emotionele relatie te investeren dan in eerste instantie was afgeleid. Men onderhoudt waar het om emotionele steun gaat, vooral de relaties met mensen die relatief weinig opleiding hebben gehad en/of mensen die geen bezigheden buitenshuis hebben.

De emotionele steunrelaties zijn wat stabielier dan de instrumentele steun relaties. De duur van de relatie speelt hierbij een belangrijke stabiliserende rol. In andere opzichten zijn er echter weinig verschillen tussen emotionele en andere relaties: bij de verklaring waarom de drie soorten relaties in frequentie toe- of afnemen zijn de verschillende investeringsoverwegingen van ongeveer evenveel belang.

Gezelschapsrelaties blijken minder kwetsbaar dan andere relaties. In het algemeen is de contactfrequentie een stuk hoger, daarnaast zijn er specifieke condities die het contact stabiliseren. We hadden verwacht dat meer dan bij de andere relaties de directe kosten en baten van het contact van belang zouden zijn. Dat blijkt ook het geval.

Het is opvallend dat het contact binnen gezelschapsrelaties relatief minder in frequentie afneemt dan in andere relaties wanneer alle overige kenmerken constant worden gehouden. Verwacht was juist dat deze relaties relatief aan veel veranderingen zouden worden blootgesteld. Nu blijkt echter dat het gezelligheidsaspect op zichzelf al een stabiliserende invloed op het contact heeft. Net als bij emotionele en instrumentele

Verschillende overwegingen bij verschillende relaties

relaties wordt het contact stabielier naarmate men elkaar al langer kent. Binnen dit soort relaties is het effect zelfs sterker. Van belang is daarbij wellicht dat het inherent is aan gezelschapsrelaties dat mensen actief het contact onderhouden.